

UN MODEL IPOTETIC PENTRU COMPORTAMENTUL AUTONOM: BAZE TEORETICE

Lucia Faiciuc

Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca

Într-un studiu anterior¹, am tratat problema factorilor implicați în determinarea comportamentului autonom și am încercat integrarea lor într-un model ipotetic explicativ pentru acest tip de comportament, pornind de la cercetările asupra mecanismelor acțiunii. Din cauza limitelor de spațiu, acel studiu s-a concentrat pe identificarea unor astfel de factori și a legăturilor și interacțiunilor dintre ei și mai puțin pe prezentarea datelor din literatura de specialitate și a argumentelor care au stat la baza elaborării modelului propus (*figura 1*). Studiul de față are ca scop completarea bazei teoretice a modelului printr-o expunere mai amănunțită a teoriilor și rezultatelor empirice care sunt relevante pentru a stabili modul în care factorii incluși în model pot contribui la determinarea comportamentului autonom. Totuși, nici în acest caz, nu e posibilă o abordare exhaustivă a rolului pe care fiecare factor în parte îl are în ceea ce privește desfășurarea autonomă a unei acțiuni. În cele ce urmează, fiecare factor va fi luat în considerare separat și apoi va fi tratată problema legăturilor și interacțiunilor dintre componentele modelului, prezentându-se în mod selectiv studii din literatura de specialitate care susțin includerea în model a unui anumit factor sau a unei anumite legături.

1. GRADUL ȘI TIPUL DE STRUCTURARE A PSIHICULUI

Acest factor este în principal legat de structurarea psihicului prin apariția unor instanțe de control, luând forma a ceea ce în literatura de specialitate se numește sine. El mai poate include însă și structuri de personalitate cum sunt structurile valorice cristalizate, atitudinile și diverse trăsături de personalitate (cea mai importantă fiind, evident, autonomia, considerată ca trăsătură a personalității).

¹ L. Faiciuc, *Factori importanți în determinarea comportamentului autonom*, „Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane”, vol. 14, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2005, p. 89–100.

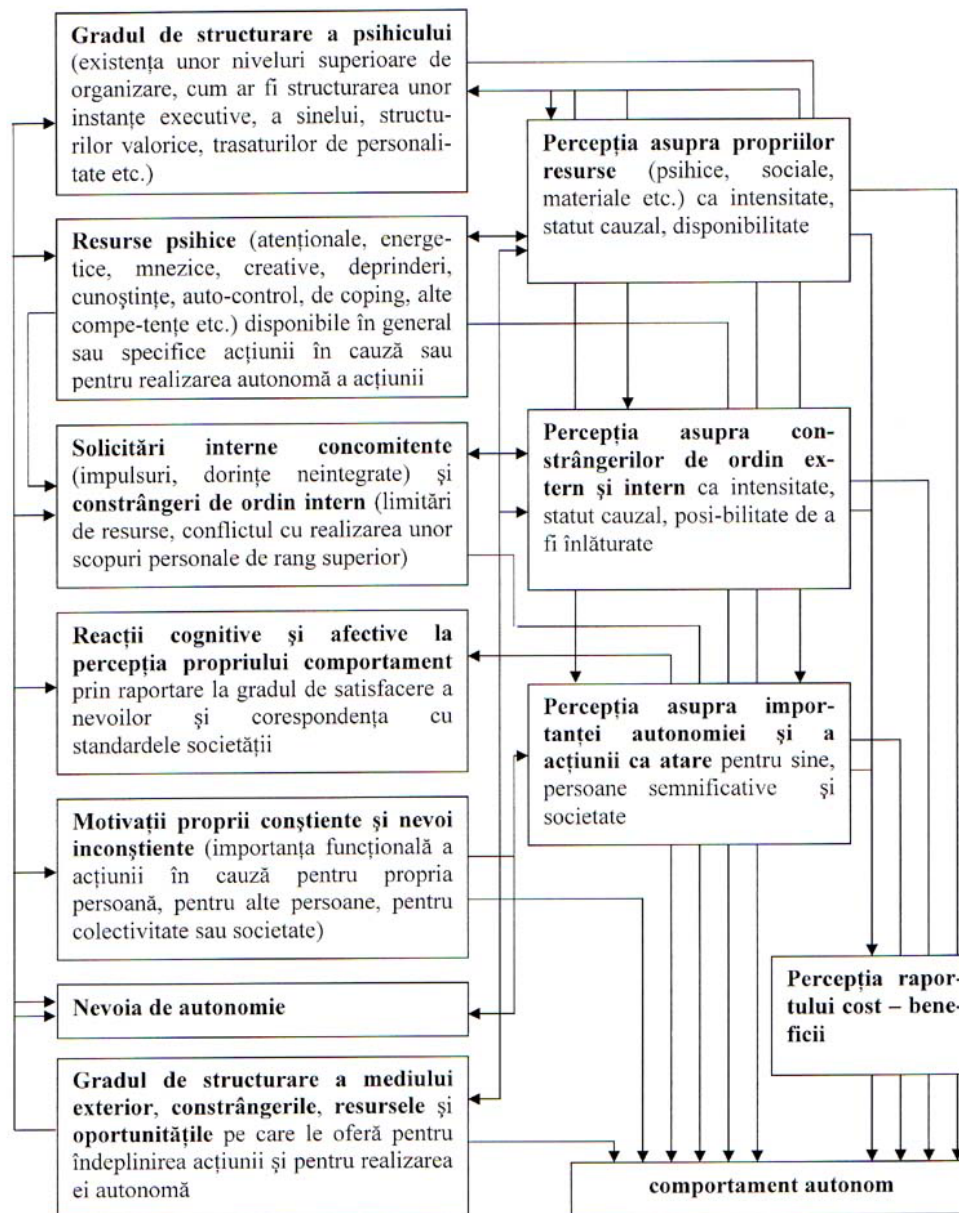

Fig. 1. Model ipotetic pentru determinarea comportamentului autonom.

Câteva din studiile citate mai jos oferă o perspectivă asupra ipotezelor care pot fi formulate în ceea ce privește legătura dintre structurarea psihică și comportamentul autonom.

– Beyers, Goosens, Vansant și Moors² susțin că a doua condiție în conceperea autonomiei se referă la autenticitate, adică la capacitatea de a reflecta și susține propriile dorințe, valori, fiind vorba de o identificare de ordin secund (de tip recunoaștere sau de tip aprobare) cu dorințe de prim ordin. Consider că se poate presupune că îndeplinirea acestei condiții ar putea fi o rezultantă a unui nivel ridicat de structurare a psihicului. E o capacitate emergentă și mai puțin o competență care se obține prin învățare.

– Ryan³ sprijină ideea conform căreia în primul an de viață dezvoltarea comportamentului autonom depinde de consolidarea unui sentiment al sinelui și de emergența sentimentului de încredere. Apoi, pe măsură ce se dezvoltă sentimentul sinelui, dezvoltare care se poate pune în legătură cu creșterea nivelului de structurare psihică, valorile și scopurile care organizează comportamentul devin din ce în ce mai elaborate și se schimbă ca și conținut. Autorul citat pledează pentru o funcție a sinelui în autonomie și consideră că, dată fiind dinamica în dezvoltarea sinelui, se poate vorbi și de o dinamică a autonomiei. De aceea, el e de părere că e justificat să se conceapă autonomia ca o calitate a comportamentului, ideea susținută și în studiul de față, și nu ca o problemă a dezvoltării care e rezolvată o dată pentru totdeauna în cursul unei etape din dezvoltare.

– Winnicott (1965)⁴ observă că e posibil ca relaționarea cu ceilalți să se facă prin intermediul unui sine fals pentru a proteja un sine nucleu în fața vulnerabilității, respingerii sau frustrărilor. Prin urmare, chiar dacă un comportament este susținut de o instanță superioară a psihicului, adică de o entitate psihică cu un nivel mai ridicat de structurare, el nu este cu adevărat autonom câtă vreme o astfel de instanță nu este una autentică, ci una care este construită ca un mecanism de apărare, care se află în conflict cu o altă instanță, cea care este sprijinită de persoana în cauză în mod necondiționat.

– Brandstädter și Rothermund⁵ consideră că scopurile sunt o proiecție mintală a sinelui, ideea de scop fiind strâns legată de concepțiile despre sine, de identitate. O idee întrucâtva similară este exprimată și de Sanderson și Cantor (1999)⁶, care cred că scopurile personale sunt o manifestare a coerenței personalității, a psihicului. Astfel, se poate spune că indivizii nu pot ajunge să formuleze scopuri în

² W. Beyers, L. Goosens, I. Vansant, E. Moors, *A structural Model of Autonomy in Middle and Late Adolescence: Connectedness, Separation, Detachment, and Agency*, „Journal of Youth and Adolescence”, 2003, 32, p. 351–365.

³ R. M. Ryan, *Agency and Organization: Intrinsic Motivation, Autonomy and the Self in Psychological Development*, în: *Nebraska Symposium on Motivation: Developmental Perspectives on Motivation*, J. Jacobs (ed.), Lincoln, NE, University of Nebraska Press, vol. 40, 1993, p. 1–56.

⁴ *Ibidem*.

⁵ J. Brandstädter, K. Rothermund, *Intentional Self-Development: Exploring the Interfaces between Development, Intentionality, and the Self*, în: *Agency, Motivation, and the Life Course (Nebraska Symposium on Motivation)*, L. J. Crockett (ed.), Lincoln, NE, University of Nebraska Press, 2002, vol. 48, p. 31–75.

⁶ L. J. Crockett, *Agency in the Life Course: Concepts and Processes*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 2000, 48, p. 1–29.

mod independent, una din posibilele cerințe ale unui comport autonom, câtă vreme nu s-a ajuns la un grad ridicat de coerență în cadrul personalității, până când nu se va fi coagulat un sine ca manifestare a gradului mai ridicat de structurare. Existența mai multor instanțe de control ale psihicului care se află în conflict sau care sunt independente una de alta fac dificilă apariția unui comportament autonom, câtă vreme o caracteristică a sa este aceea că trebuie să fie susținut de către individul care îl execută. Or, câtă vreme nu există o astfel de instanță care să dea autorizare și susținere sau există mai multe instanțe de control, aflate în conflict, nu este posibilă o astfel de susținere unitară.

– Tot Brandstädter și Rothermund (2002)⁷ sunt de părere că o identitate complexă, multifacetată, poate crește ajustarea flexibilă a scopurilor prin creșterea posibilității de substituie a scopurilor și creșterea accesibilității opțiunilor alternative. Consider că o astfel de ajustare a scopurilor personale la resursele existente oferă posibilitatea identificării cu aceste scopuri, răspunsul la constrângerile care provin din insuficiența resurselor fiind unul activ, care nu preia automat modalități de reacție descoperite în exterior, adoptate doar prin forța împrejurărilor, fără a primi aprobarea din partea instanțelor sinelui. Implicit, astfel de modalități de răspuns vor avea un grad redus de autonomie.

– Andersen și Chen⁸ au distins între un concept de sine curent, de lucru, care e un sine care se activează în funcție de un context particular, care preia aspecte din sinele care e asociat acelui tip de context. Se poate presupune că pentru ca un comportament să fie cu adevărat autonom ar trebui să existe o integrare a diferitelor niveluri ale definiției de sine într-un singur cadru.

– Referindu-se tot la diferitele tipuri de sine, Andersen și Chen⁹ constată că auto-reglarea ar putea fi de mai multe tipuri: în serviciul sinelui personal, față de aceea în serviciul sine-urilor sociale (adică a persoanei identificate cu un grup). Ei remarcă faptul că și auto-reglarea personală poate fi socială, prin aceea că persoane semnificative pot avea un rol important în determinarea necesității auto-reglării auto-protective, dar în acest caz e vorba, totuși, tot de slujirea unor scopuri personale. Conform autorilor citați, prin schimbarea referentului care e implicat în auto-reglare (sine personal, relațional sau colectiv) se schimbă mijloacele și scopurile auto-reglării. S-ar putea considera că pentru ca o acțiune să fie autonomă nu e esențial scopul pentru care se face auto-reglarea (dacă e personal sau nu), ci modul cum se face aceasta (de ex., dacă e legată de o persoană semnificativă sau nu). Pentru Andersen și Chen¹⁰, o auto-reglare relațională (în raport cu un sine relațional și cu scopuri relaționale) poate fi mai auto-determinată, mai autonomă, decât una personală (realizată în raport cu scopuri personale). În concepția lor,

⁷ J. Brandstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

⁸ S. M. Andersen, S. Chen, *The Relational Self: An Interpersonal Social-Cognitive Theory*, „Psychological Review”, 2002, 109, p. 619–645.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

sinele e în mod fundamental întrețesut cu persoane semnificative și, de aceea, nu putem vorbi de independență, ci doar de grade de interdependență, adică de grade sau tipuri de auto-definire.

– Când psihicul are un nivel ridicat de structurare se formează atitudini, care și ele au un rol în determinarea comportamentului autonom. Conform teoriei lui Ajzen și Fishbein¹¹, importante pentru determinarea unei acțiuni nu sunt atât atitudinile generale față de obiectul acelei acțiuni, cât atitudinile față de comportament. S-ar putea spune că un comportament este cu atât mai autonom cu cât el e într-o concordanță mai mare cu atitudinile care sunt legate de realizarea acelui comportament. Însă, așa cum arată o serie de cercetări citate de Ajzen și Fishbein¹², legătura dintre atitudini și comportament poate fi mediată de o serie de factori, printre care se numără accesibilitatea și stabilitatea unei atitudini, dar și trăsături de personalitate cum ar fi tendința de auto-monitorizare, conștiința de sine și nevoia de cogniție.

2. RESURSE PSIHICE

Acest factor se poate referi la resurse psihice diverse: atenționale, energetice, de auto-control, mnezice, creative, metacognitive, deprinderi, cunoștințe, de coping etc. În cele de mai jos, se va trata în mod selectiv (făcându-se referire doar la unele resurse, mai speciale) problema legăturii dintre acest factor și comportamentul autonom, citându-se studii care susțin o astfel de legătură și dau câteva indicii despre natura sa.

– Beyers, Goosens, Vansant & Moors¹³ consideră că ar exista două tipuri de condiții în conceperea autonomiei. Prima s-ar referi la competență și se referă la competența privind gândirea rațională, auto-controlul, lipsa stărilor patologice.

– Deși există tendința de a echivala auto-controlul și auto-reglarea cu autonomia, sunt de părere că auto-controlul e doar un mijloc în realizarea unui comportament autonom și, de aceea, e trecut la capitolul resurse psihice. Auto-controlul ar putea fi important pentru un comportament autonom în măsura în care permite anihilarea acelor procese interne care fac ca o persoană să fie vulnerabilă la apariția unor distractori atunci când e angajată într-o acțiune generată intern, având legătura cu funcția executivă. Auto-controlul, definit în sens restrâns ca un control al acțiunii pe baza unui model intern și prin monitorizare proprie, nu are un rol important în definirea acelei părți din autonomia unei acțiuni care se referă la motivația care susține acțiunea și definirea scopurilor în baza cărora se desfășoară acțiunea. În plus, în anumite condiții, auto-controlul poate fi în detrimentul dezvoltării comportamentului autonom. Un astfel de caz este acela la care face

¹¹ I. Ajzen, M. Fishbein, *The Influence of Attitudes on Behavior*, în: *The handbook of Attitudes*, D. Albarracín, B. T. Johnson și M. P. Zanna (eds.), Mahwah, NJ, Erlbaum, 2005, p. 173–221.

¹² *Ibidem*.

¹³ W. Beyers, L. Goosens, I. Vansant, E. Moors, *op. cit.*

referire Ryan¹⁴ care arată că o concentrare exclusivă pe eficacitatea obținerii rezultatului scontat și, prin urmare, un tip de auto-control în care se dă prioritate absolută atingerii scopului propus, împiedică analiza critică a motivelor pentru care se caută obținerea acelui scop sau dacă urmărirea lui mai e în acord cu autonomia și integrarea.

– Importanță în determinarea comportamentului autonom ar putea avea și ceea ce Clausen (1991)¹⁵ numește competența în planificare, adică o abilitate socio-cognitivă de a evalua propriile eforturi și a răspunsurilor altora la ele, de a fi consecvent în urmărirea scopurilor. O astfel de competență s-ar dobândi la sfârșitul adolescenței, dar efectele utilizării ei ar depinde de contextul socio-cultural. Despre o competență în planificare vorbesc și Shunkoff și Phillis (2000)¹⁶ în contextul studiului dezvoltării funcției executive. În acest context, ei remarcă o trecere de la competența în planificarea unor secvențe simple de comportament până la aceea care apare în perioada adolescenței, de planificare a unor secvențe complexe.

– Schmeichel, Vohs și Baumeister (2003)¹⁷ susțin existența unor resurse generale ale sinelui care seamănă cu energia sau puterea, care se cheltuie ori de câte ori sinele exercită un control asupra răspunsurilor. Rezultatele unui studiu experimental realizat de autorii citați au indicat o scădere a performanței într-o a doua sarcină de auto-reglare ca rezultat al consumării resurselor disponibile de către o primă sarcină de auto-reglare. Alte cercetări citate în studiul lor arată că această presupusă resursă limitată a sinelui poate fi scăzută și de realizarea altor funcții executive ale sinelui cum ar fi luarea deciziilor în mod deliberat, inițierea unui răspuns activ, procesele superioare de gândire care solicită funcția executivă.

– Consider că posibilitatea auto-reglării unei acțiuni și, indirect, a unui comportament autonom, depinde și de competența persoanei în a formula scopuri abstracte și apoi de a le transforma în scopuri concrete prin proceduralizarea lor, competența de a reuși îmbinarea scopurilor proximale cu cele distale. În plus, pentru menținerea intențiilor auto-reglatorii pe termen lung ar putea fi importante, după cum indică Brandstädter și Rothermund¹⁸, capacitatea de a formula scopuri intermediare (scopuri care ar fi mai mult asociate unor întăritori tangibili) sau capacitatea de a vizualiza stările scop intenționate. Indirect, în aceste situații se poate menține, datorită auto-reglării, și caracterul autonom al acțiunii inițiate.

– Cleermans și Jiménez¹⁹ sunt de părere că posibilitatea unei persoane de a controla reprezentările sale și modul cum acestea influențează comportamentul depinde de cât de tare sau de slabă e o reprezentare care se dorește a fi controlată

¹⁴ R. M. Ryan, *op. cit.*

¹⁵ L.J. Crockett, *op. cit.*

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ B. J. Schmeichel, K.D. Vohs, R.F. Baumeister, „Intellectual Performance and Ego Depletion: Role of the Self in Logical Reasoning and other Information Processing”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 2003, 85, p. 33–46.

¹⁸ J. Brandstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

¹⁹ A. Cleeremans, L. Jiménez, *Implicit learning and consciousness: A graded, dynamic perspective*, în: *Implicit Learning and Consciousness*, R.M. French și A. Cleeremans (eds.), UK, Hove, Psychology Press, 2002, p. 1–40.

(puterea sa fiind dată de numărul unităților de prelucrare implicate și de nivelul lor de activare). În concepția lor, deopotrivă o reprezentare tare, ca și una slabă, sunt greu de controlat, controlul maxim putându-se exercita asupra acelor reprezentări care sunt suficient de puternice încât să înceapă să influențeze comportamentul în mod semnificativ și independent de alte reprezentări, darnu nu atât de puternice încât să nu mai poată fi controlate, dominând procesele de prelucrare a informațiilor în curs. Astfel de reprezentări cu nivel mediu de putere sunt, conform autorilor citați, reprezentările conștiente. Prin urmare, s-ar putea presupune că pentru a avea un comportament autonom e important ca o persoană să dispună ca resurse de reprezentări implicate în acel comportament care să fie conștiente și să aibă un nivel mediu de putere, ele fiind cele mai controlabile. De asemenea, se poate presupune că o parte din reprezentările care sunt mai puțin controlabile sunt acelea slabe, care se formează prin influența unor motivații inconștiente sau prin stimuli subliminali, sau cele deosebit de puternice care se formează prin acte îndelung repetate sau sub influența unor stări afective puternice, care datorită intensității lor nu pot fi controlate. Se poate conchide că astfel de reprezentări contribuie la subminarea desfășurării autonome a unei acțiuni.

3. SOLICITĂRI INTERNE CONCOMITENTE ȘI CONSTRÂNGERI DE ORDIN INTERN

Acest factor este un factor care consider că e important în mod specific în momentul realizării unei acțiuni, putând să împiedice desfășurarea sa într-un mod autonom. Este un factor strâns legat gradul de structurare a psihicului și de nivelul resurselor psihice disponibile în general. El se referă la resursele disponibile la momentul realizării acțiunii, resurse care depind de solicitările interne concomitente: alte sarcini sau alte motivații. De asemenea, anumite impulsuri sau nevoi care nu sunt conștientizate, nu au fost integrate la nivelurile superioare ale psihicului vor putea determina o percepție distorsionată a propriilor resurse, a solicitărilor din mediul intern și extern, ceea ce va face ca ceea ce e perceput ca fiind constrângere externă să fie de fapt doar o constrângere internă, auto-impusă.

Reacții cognitive și afective la percepția propriului comportament

Una din căile prin care feed-back-ul cu privire la natura propriului comportament și reacția cognitivă și afectivă la percepția acestui feed-back pot influența apariția și menținerea unui comportament autonom este sugerată de o idee formulată de Caspi, Bem și Elder (1989)²⁰. Autorii citați susțin că patenurile comportamentale se stabilizează prin două căi: prin continuitate interactivă și prin continuitate cumulativă. Continuitatea interactivă se referă la faptul că indivizii promovează consistența în comportamentul lor de-a lungul timpului prin

²⁰ L. J. Crockett, *op. cit*

interacțiunea cu alții, în modalități caracteristice, care provoacă răspunsuri reciproce. Continuitatea cumulativă se referă la faptul că paternurile comportamentale sunt menținute prin acumularea progresivă a consecințelor lor. Reacțiile cognitive și afective la propriul comportament joacă un rol în menținerea ambelor tipuri de continuități. Consider că apariția continuității în comportament denotă structurarea unui comportament propriu, caracteristic și, prin aceasta, autonom. Pentru ca un patern de comportament autonom să se stabilizeze e posibilă contribuția ambelor tipuri de continuități.

4. MOTIVAȚII PROPRII CONȘTIENTE ȘI NEVOI INCONȘTIENTE

Factorul discutat se referă la acele motivații mai mult sau mai puțin conștientizate și la nevoi inconștiente care sunt legate în mod direct sau indirect de acțiunea în cauză și de desfășurarea ei într-un mod autonom, putând contribui la susținerea sa energetică sau dimpotrivă la retragerea unei astfel de susțineri. Cercetările citate mai jos oferă argumente în sprijinul rolului jucat de acest factor.

– Gagné²¹ a arătat, bazându-se pe studii empirice că dacă nevoile de bază postulate de Deci și Ryan (1985)²² – de autonomie, competență și relaționare – nu sunt satisfăcute, persoanele tind să se centreze asupra propriei persoane. Prin urmare comportamentele de tip prosocial vor fi, implicit, mai puțin autonome, valorile sociale fiind mai puțin internalizate, reglarea unor astfel de comportamente realizându-se nu din interior, ci mai mult pe baza controlului extern (prin recompense sau pedepse, de ex.). Concluzia lor se întemeiază pe un studiu longitudinal asupra a două loturi de adolescenți. Adolescenții din primul lot aveau mame dominante și distante, cei din al doilea lot mame care ofereau sprijin, erau cooperante și apropiate afectiv. Autoarea cercetării a descoperit că, în timp, adolescenții din primul lot tind să valorizeze mai mult succesul financiar decât valorile comunității în comparație cu adolescenții din al doilea lot și această diferență se păstrează și atunci când s-au luat în considerare valorile promovate de mame (Kasser et al., 1995)²³.

– Deci și Ryan (1991)²⁴ susțin pe baza studiilor realizate de ei și colaboratorii lor că pentru ca un comportament să fie reglat autonom, printr-o motivație intrinsecă, e necesar să fie satisfăcute toate cele trei nevoi fundamentale ale unui

²¹ M. Gagné, *The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement*, „Motivation and Emotion”, 2003, 27, p. 199–223.

²² E.L. Deci, R.M. Ryan, *A Motivational Approach to Self: Integration in Personality*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 1991, 38, p. 237–287.

²³ M. Gagné, *op. cit.*

²⁴ E.L. Deci, R.M. Ryan, *op. cit.*

om așa cum sunt postulate ele de autorii citați: nevoia de autonomie, de competență și de relaționare.

– Conform lui de Charms (1968)²⁵, dincolo de nevoia de autonomie, indivizii umani pot invoca alte motive de bază pentru a exercita controlul și pentru a-și exprima sinele ca agent.

– Motivațiile proprii conștiente și nevoile inconștiente vor determina formularea unor scopuri care vor ghida acțiunea care se poate desfășura autonom sau nu. În unele situații, tipul de scop generat va influența caracterul autonom al comportamentului viitor. Astfel, de ex., conform lui Dweck²⁶, în acele situații când prin acțiune se urmărește realizarea unei sarcini, două tipuri de scopuri pot ghida acțiunea: realizarea unei performanțe, adică câștigarea unei aprecieri favorabile a competenței sau evitarea unei aprecieri nefavorabile și învățarea, adică creșterea competenței. După opinia lui Dweck²⁷, urmărirea primului tip de scop favorizează dezvoltarea pe viitor a comportamentului de tip neajutorat, ca o consecință a obstacolelor și greșelilor care pot să apară. În schimb, scopurile de al doilea tip, favorizează o interpretare a obstacolelor și greșelilor ca o parte a învățării, ca firești în urmărirea drumului către acest tip de scop, ceea ce va determina un comportament orientat pe dobândirea controlului în situațiile confruntării cu eșecul.

5. NEVOIA DE AUTONOMIE

Acest factor este de fapt parte integrantă a celui precedent. El este tratat, totuși, în mod separat, pe de o parte datorită importanței sale în susținerea energetică și orientarea către un comportament de tip autonom și, pe de altă parte, datorită faptului că însăși existența sa și statutul de nevoie fundamentală au încă un caracter ipotetic. Nevoia de autonomie ca nevoie fundamentală alături de nevoia de competență și nevoia de relaționare ca nevoi înnăscute a fost postulată de către Deci și Ryan (1985)²⁸. Această nevoie de autonomie, care ar determina o susținere a unui comportament printr-o motivație intrinsecă este o nevoie care se consideră a varia de la un individ la altul. La persoanele la care o astfel de nevoie este scăzută se poate întâlni o orientare motivațională spre controlul extern al acțiunii (prin recompense și pedepse, prin programări și planificări făcute de alții) sau o orientare spre lipsa de motivație în desfășurarea acțiunilor²⁹.

²⁵ L.J. Crockett, *op. cit.*

²⁶ C. Dweck, *Self-Theories and Goals: Their Role in Motivation, Personality, and Development*, în: *Perspectives on Motivation. Nebraska Symposium on Motivation, 1990*, R.A. Dienstbier (ed.), Lincoln, NE, University of Nebraska Press. 1991, p. 199–236.

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ E.L. Deci, R.M. Ryan, *op. cit.*

²⁹ *Ibidem.*

6. GRADUL DE STRUCTURARE A MEDIULUI EXTERIOR, CONSTRÂNGERILE, RESURSELE ȘI OPORTUNITĂȚILE PE CARE LE OFERĂ

Factorul în cauză se referă mai mult la mediul social și face referire deopotrivă la aspectele de mediu care privesc în mod specific acțiunea în cauză și la acelea care se referă la desfășurarea sa autonomă. Studiile citate în cele ce urmează ilustrează modul în care acestor factor poate contribui la determinarea comportamentului autonom.

– Ryan(1993)³⁰ a evidențiat rolul pe care un mediu extern care să ofere oportunități pentru dezvoltarea autonomiei este esențial pentru apariția unui comportament autonom. Într-un mod paradoxal, care pare a veni în contradicție cu cercetări anterioare³¹, un astfel de mediu este, printre altele, unul în care să fie satisfăcută nevoia de relaționare³². El este important pentru că favorizează procesul de internalizare a valorilor sociale. În sprijinul acestei teze vin, de ex., datele cercetării realizate de Parpal & Maccoby (1985)³³: copiii cărora li s-a permis să dețină controlul în timpul perioadei de joc nu s-au opus cererii de a ridica o jucărie comparativ cu cei cărora nu li s-a permis un astfel de control, astfel că relațiile reciproce tind să încurajeze „acceptarea” influențelor. În acest caz nu e însă vorba de heteronomie pentru că influențele nu sunt acceptate superficial, ci sunt adoptate prin integrarea în structura psihică personală. De asemenea, Ryan³⁴ prezintă datele unei cercetări care susțin ipoteza că elevii care se simt detașați față de adulți au o auto-reglare mai scăzută. Autorul citat face însă observația că nu relaționarea în sine contează pentru apariția comportamentului autonom, ci motivele acestei relaționări, tipul acesteia. Astfel, ceea ce e important este ca în cadrul acestei relaționări, părintele sau alte persoane semnificative să adopte cadrul de referință al copilului în modul cum organizează propriile răspunsuri și ceea ce îi oferă acestuia.

– Dacă mediul este astfel structurat încât pot să apară obstacole în desfășurarea autonomă a unei acțiuni se poate ca fenomenul să joace un rol important în menținerea autonomiei, cel puțin pe termen scurt. Astfel, Brandstädter și Rothermund³⁵ arată că tendința de concentrare a atenției pe scop și chiar de eliminare a distractorilor poate să fie inițial intensificată și chiar să apară o creștere în valența scopului blocat datorită reactanței (Wright și Brehm, 1989)³⁶.

– Deci și Ryan³⁷ consideră ca există trei aspecte ale mediului social importante pentru comportamentul autonom. Primul este acela al sprijinirii autonomiei, fiind opus controlului, caracterizat prin furnizarea oportunităților de

³⁰ R.M. Ryan, *op. cit.*

³¹ L. Steinberg, A. Morris, *Adolescent Development*, „Annual Review of Psychology”, 2001, 52, p. 83–110.

³² R.M. Ryan, *op. cit.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ J. Brandstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ E.L. Deci, R.M. Ryan, *op. cit.*

alegere liberă, minimizarea presiunii de a realiza o performanță într-un anumit fel, încurajarea inițiativei, relații care răspund la cadrul de referință al agentului care realizează acțiunea. Al doilea aspect se referă la gradul de structurare a mediului și descrie măsura în care contingentele rezultatelor comportamentului pot fi înțelese, în care expectațiile sunt precise și în care se oferă feed-back. Al treilea aspect este cel al implicării, adică a gradului în care alte persoane semnificative sunt interesate și dedică timp și energie într-o relație, resursele psihice astfel oferite putând oferi un sprijin necesar în clarificare dorințelor și preferințelor pe care le are copilul, mai ales când ele sunt confuze. Conform autorilor citați, contextele sociale care sprijină autonomia sunt cele care oferă un grad mediu de structurare și o implicare optimă a altora în vederea încurajării auto-determinării.

7. PERCEPȚIA ASUPRA PROPRIILOR RESURSE

Efectul resurselor psihice disponibile în determinarea unui comportament autonom nu este doar unul direct, ci și unul indirect, mediat fiind de factorul percepției pe care o are o persoană privitor la resursele de care dispune. Studiile citate mai jos încearcă să surprindă aspecte ale implicării acestui factor.

– Efectul percepției asupra propriilor resurse, mai ales a propriilor competențe și a succesului în realizarea scopurilor propuse, este diferit după cum în joc sunt scopuri pe termen scurt sau pe termen lung. În acest sens Deci și Ryan (1995)³⁸ fac referire la date care indică faptul că realizarea unor scopuri proximale se asociază pozitiv cu sentimentul de succes și auto-eficacitate, lucru care nu e valabil pentru realizarea scopurilor pe termen lung, acestea asociindu-se pozitiv doar cu creșterea motivației intrinseci. Plecând de la teza autorilor că motivația intrinsecă e mai importantă decât percepția competenței în determinarea comportamentului autonom, se deduce că o importanță mai mare o are percepția pe care o au indivizii cu privire la realizarea scopurilor pe care și le-au propus pe termen lung. O idee similară este susținută și de King (1998)³⁹ care consideră că formularea unor scopuri mai abstracte, care să se refere la întreaga viață, care să fie însă legate de scopuri concrete, nelimitarea doar la scopurile concrete, indică o convingere implicită în potențialul de control asupra propriului destin și realizarea unor astfel de scopuri oferă o profundă experiență a calității de agent. Consider că o astfel de experiență, o astfel de percepție, poate încuraja și întări pe viitor angajamentul în noi comportamente de tip autonom.

– În legătură cu percepția propriilor resurse poate fi pus un construct important propus de Bandura (1991)⁴⁰ pentru a explica comportamentul agentic, autonom, și anume acela de auto-eficacitate. În viziunea acestuia, percepția asupra

³⁸ L.J. Crockett, *op. cit.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ A. Bandura, *Self-Regulation of Motivation Through Anticipatory and Self-Reflective Mechanisms*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 38, 1991, p. 69–165.

propriei eficacități ar avea mai multe roluri: de creștere a persistenței și a resurselor flexibilității strategice, în primul rând, de influențare în alegerea scopurilor, favorizând alegerea acelor care oferă o provocare mai mare, în la doilea rând și, în final, influențează coping-ul, modul de evaluare a stresorilor (favorizează o percepție a sarcinilor ca provocări, concentrarea pe oportunități și nu pe riscuri). Ceea ce Ajzen și Fishbein (2005)⁴¹ numesc convingeri legate de control se suprapun în mare măsură cu ceea ce Bandura (1991)⁴² numește auto-eficacitate, astfel de convingeri influențând modul de percepție a propriilor resurse și a contribuției lor la realizarea comportamentului.

– Printre percepțiile asupra propriilor resurse s-ar putea înscrie ca având un rol deosebit cele care conduc la formarea convingerilor privitoare la deținerea controlului. În concepția lui Brandstädter și Rothermund (2002)⁴³ astfel de convingeri modelează selecția scopurilor, abordarea de sarcini mai dificile, formarea „competenței de planificare” (Clausen, 1991)⁴⁴, creșterea persistenței în depășirea obstacolelor (Bandura, 1989)⁴⁵. Nu doar percepția unui control ridicat poate favoriza autonomia în desfășurarea unui comportament. Percepția unui control redus poate duce la generarea unor “scopuri de învățare” (Dweck și Leggett, 1988)⁴⁶, ceea ce va duce la extinderea resurselor privind competențele și cunoștințele disponibile, dar acest lucru se va întâmpla doar în contextul specific în care deficitul de control nu e atribuit unor factori personali sau legați de situație care să fie considerați ca stabili și ireversibili.

8. PERCEPȚIA ASUPRA CONSTRÂNGERILOR DE ORDIN EXTERN ȘI INTERN

La fel ca și în cazul factorului antecedent, acest factor joacă un rol mediator pentru efectele pe care le pot avea factorii care se referă la caracteristicile mediului extern și intern, privitor la solicitările și constrângerile pe care le impun.

Luând în considerare efectul percepției mediului exterior și a celui interior merită să fie remarcat faptul că ceea ce contează nu sunt doar solicitările și constrângerile percepute în prezent, ci și cele percepute ca putând fi predominante în viitor.

Cu scop ilustrativ pentru rolul pe care acest factor îl poate avea în determinarea comportamentului autonom se pot cita rezultatele unui studiu realizat de Graham, Hudley și Williams (1992)⁴⁷. Aceștia au arătat că acei copii care au o

⁴¹ I. Ajzen, M. Fishbein, *op. cit.*

⁴² A. Bandura, *op. cit.*

⁴³ J. Brandstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ E.A Skinner, K. Edge, *Parenting, Motivation, and the Development of coping*, în: *The Nebraska Symposium on Motivation: Motivation, Agency, and the Life Course*, L.J. Crockett (ed.), Lincoln NB, University of Nebraska Press, 2002, p. 77–143.

autonomie mai scăzută au și un acces mai redus la preferințele lor reale și, în general, se așteaptă ca alții să facă presiuni asupra lor și să-i oblige să se supună. Autorii citați arată că în situația în care copiii tind să evalueze cerințele mediului ca și coercitive și să vadă intențiile partenerului ca fiind ostile, copiii pot reacționa cu mânie, rigiditate, comportament opozițional și, grăbindu-se să se opună, neglijează oportunitatea care li se oferă de a-și forma și apăra scopuri autonome și de a cunoaște scopurile reale ale celorlalți și modul cum le pot coordona cu ale lor.

În legătură cu modul de percepție a mediului pot fi puse două constructe: cel de locus intern de control și acela de locus extern de control (Rotter, 1966)⁴⁸, ambele făcând referire la tipul de atribuții cauzale pe care le face un individ, la convingerile pe care le are asupra modului în care se produc schimbările din mediul exterior, de măsura în care acestea pot sau nu fi influențate de comportamentul său.

9. PERCEPȚIA ASUPRA IMPORTANȚEI AUTONOMIEI ȘI A ACȚIUNII AUTONOME CA ATARE

Acest factor este un factor care presupun că are un rol moderator pentru efectele pe care le pot exercita factorii care se referă la motivațiile proprii conștiente și nevoile inconștiente, la nevoia de autonomie, precum și la modul de structurare a mediului exterior în ceea ce privește cerințele și solicitările acestuia. Consider că, dincolo de efectul direct pe care îl pot avea acești factori, conștientizarea propriilor motivații și a solicitărilor reale ale mediului în ceea ce privește autonomia poate avea un efect de modulare a efectelor factorilor amintiți.

10. PERCEPȚIA ASUPRA RAPORTULUI COST-BENEFICII ÎN REALIZAREA UNUI COMPORTAMENT AUTONOM

Rolul acestui factor îl consider a fi unul integrator și mediator pentru toți ceilalți factori. Se poate presupune că pentru fiecare comportament o persoană decide sau nu să îl desfășoare în mod autonom după rezultatul raportului între costul și beneficiile pe care le-ar avea un astfel de comportament. O specificare a modului în care operează acest factor o aduce Brandstädter și Rothermund⁴⁹. Conform acestora, atunci când, ca urmare a percepției scăderii competenței și resurselor în realizarea unei performanțe, se fac eforturi compensatorii (prin preluarea unor resurse de la alte activități în curs și prin creșterea efortului de a obține resurse specifice pentru activitatea vizată) se ajunge la un moment dat la un

⁴⁸ B. De Brabander, J. Hellemans, C. Boone, *Selection Pressure Induces a Shift Towards more Internal Scores on Rotter's I-E Locus of Control Scale*, „Current Research in Social Psychology”, 1999, 4.

⁴⁹ J. Brandstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

prag în care raportul cost-beneficii devine nefavorabil. Într-o astfel de situație, putem considera că persoana va renunța a mai consuma resurse personale pentru a asigura desfășurarea autonomă a unei acțiuni, chiar dacă aceasta aduce beneficii, cum ar fi cele obținute prin gratificarea nevoii de autonomie.

11. LEGĂTURI ȘI INTERACȚIUNI ÎNTRE FACTORI

După cum se poate sesiza și din *figura 1*, există multiple legături și interacțiuni între factorii menționați, putându-se conchide în final că toți factorii sunt legați între ei, direct sau indirect. În cele ce urmează vom discuta mai pe larg doar câteva din aceste legături și interacțiuni, mai ales cele care nu au doar un statut pur ipotetic, ci sunt susținute și de datele unor studii empirice.

– Se poate face observația că nivelul de structurare a psihicului va determina și gradul de influență a factorilor care se referă la percepția propriilor resurse, a caracteristicilor mediului intern și extern și a importanței acțiunii autonome. Doar un nivel ridicat al dezvoltării psihice va furniza competențele metacognitive necesare percepției propriilor resurse și posibilitatea de a conștientiza propriile motivații și influențele din mediul extern și intern, ca și posibilitatea de a distinge între cele din urmă.

– E important să se menționeze rolul semnificativ al feed-back-ului venit din exterior (care poate fi integrat în factorul privitor la gradul de structurare a mediului exterior) în determinarea factorilor privitori la percepția asupra propriilor resurse, asupra importanței autonomiei și a acțiunii autonome în speță și în influențarea reacțiilor cognitive și afective la percepția propriului comportament. În acest context, se impune a se aminti opinia exprimată de Ryan⁵⁰ după care feed-back-ul în ceea ce privește competența nu va promova motivația intrinsecă, considerată de autorul citat ca o bază a comportamentului autonom, decât dacă el apare într-un context care să permită autonomia. Adică nu e suficient ca o persoană să fie ajutată să își perceapă propria competență, dacă acțiunile în care demonstrează competență nu sunt susținute de către acea persoană, nu provin de la sinele acelei persoane.

– Legătura dintre nivelul de structurare al psihicului și mai ales competențele privitoare la auto-reglare este susținută prin studii cum sunt cele ale lui Kopp (1982)⁵¹, Demetriou (2000)⁵². Primul stabilește cinci niveluri ale auto-reglării corespunzătoare unor niveluri de ansamblu ale dezvoltării psihice. Al doilea autor menționat adaugă o a șasea etapă, numită auto-reglarea strategică, care consider că are cea mai mare importanță pentru determinarea comportamentului autonom. Este vorba de o etapă în care principalele scopuri și obiective sunt integrate într-un plan supraierarhic și care ar începe conform autorilor citați după vârsta de nouă ani.

⁵⁰ R.M. Ryan, *op. cit.*

⁵¹ L.J. Crockett, *op. cit.*

⁵² *Ibidem.*

– Există o legătură între o componentă importantă a factorului mediului extern atunci când e vorba de comportamentul autonom al copiilor și adolescenților, și anume influența părinților, și factorul resurse, mai ales în ceea ce privește competența și deprinderile de auto-reglare. Părinții sunt cei care contribuie în mod major la achiziționarea unor astfel de deprinderi care vor sta la baza competenței în planificare (Crockett, 2000)⁵³.

– Tipul de scop ales ar depinde în opinia lui Dweck (1991)⁵⁴ de aspectul particular al sinelui care e mai pregnant pentru un copil. Putem emite ipoteza că în funcție de nivelul de dezvoltare a sinelui se va activa mai pregnant un aspect particular față de altele. De asemenea, tipul de aspect activat ar putea fi influențat de natura mediului social (ce anume se solicită din exterior) și de nivelul competenței și mai ales de percepția pe care o poate avea copilul asupra nivelului acesteia.

– Importanța resurselor în determinarea comportamentului autonom trebuie privită nu doar prin prisma nivelului lor absolut, cât și prin aceea a gradului lor de utilizare și a eforturilor pe care le face individul pentru a le dezvolta. Astfel, dacă nevoia de autonomie e ridicată, atunci se poate presupune că mobilizarea acestor resurse pentru a permite desfășurarea unui comportament autonom va fi mai mare. De asemenea, o nevoie de autonomie crescută va determina apariția acelor comportamente care să permită dezvoltarea acestor resurse personale și care orientează către o utilizare mai eficientă a resurselor interne și a celor externe. În plus, când autonomia e importantă pentru individ, atitudinea sa va fi una proactivă, încercând să se pregătească din timp pentru apariția acelor situații în care pot să apară obstacole și constrângeri în realizarea autonomă a unei acțiuni pe care și-a propus-o.

– Brandstädter și Rothermund⁵⁵ menționează doi factori importanți pentru dezagajarea de la un scop: importanța și centralitatea sa și probabilitatea succesului de a-l realiza. Prin urmare, considerând realizarea autonomă a unei acțiuni ca un scop, am presupus că pentru păstrarea caracterului autonom al unei acțiuni trebuie luate în vedere importanța pe care o are autonomia și caracterul autonom al unei acțiuni pentru un anumit individ și, pe de altă parte, probabilitatea ca el să poată desfășura în mod autonom o acțiune care se bazează pe percepția sa asupra resurselor de care dispune și asupra constrângerilor, obstacolelor, oportunităților din mediul extern.

– În sprijinul ideii că reacțiile cognitive și afective la percepția propriului comportament joacă un rol în determinarea răspunsului autonom, precum și al influenței pe care o poate avea mediul extern asupra acestor reacții, se pot aduce

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ C. Dweck, *op. cit.*

⁵⁵ J. Brandstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

cercetările realizate de către Koole⁵⁶. Rezultatele sale aduc argumente și în sprijinul rolului pe care modul de structurare a psihicului și natura resurselor de care dispune un individ pot influența autonomia comportamentului său. Autorul citat susține că apărarea volițională e un moderator important al efectelor cerințelor externe asupra funcționării autonome. El e de părere că dacă deprinderile de apărare volițională sunt suficient de puternice, autonomia va putea fi menținută sau chiar crescută în circumstanțe puternic solicitante.

Koole⁵⁷ s-a sprijinit în cercetările sale pe o dimensiune propusă de Baumann și Kuhl (2002)⁵⁸ pentru a studia diferențele individuale în modul de raportare la acțiune, care include atribute motivaționale, cognitive și comportamentale. Mai exact, ar fi vorba despre indivizi care au tendința de a fi orientați spre acțiune, de a fi pricepuți în controlul volițional al acțiunii. Aceștia tind să aibă deprinderi de apărare volițională foarte puternice. Baza funcțională a orientării acțiunii e furnizată de o memorie extensivă, un sistem executiv central care sprijină o formă de intuiție inteligentă, bazată pe inferențe (Baumann și Kuhl, 2002⁵⁹, care e caracterizat de activarea unor rețele de reprezentări implicite ale sinelui (Koole și Kuhl, 2003)⁶⁰. Funcționarea memoriei extensive e în mare parte implicită, pentru că acest sistem mnezic e mediat de mecanisme de procesare în paralel a informației. În același timp, această memorie este un sistem volițional pentru că are ca suport rețelele de prelucrare central-prefrontale care reglează comportamentul într-o manieră descendentă. Conform teoriei Interacțiunii Sistemelor de Personalitate (ISP) formulată de autorii citați, indivizii orientați către acțiune au învățat să activeze memoria extensivă când sunt confrunțați cu circumstanțe solicitate. Un astfel de tip de memorie poate dispersa informația care amenință sinele în astfel de circumstanțe în mod rapid și durabil (informația amenințătoare e mai degrabă integrată și nu suprimată). Cealaltă categorie de indivizi, cei cu tendința de a fi orientați spre stare, au în mod obișnuit deficite voliționale și sunt înclinați să dezactiveze memoria extensivă atunci când întâlnesc obstacole în calea auto-reglării de tip autonom. Deși ei pot accesa această memorie atunci când primesc susținere, ei nu reușesc să acceseze acest sistem în condiții mai solicitante.

Koole⁶¹ face referire la mai multe cercetări ale căror rezultate au arătat că performanța în sarcină a indivizilor orientați spre acțiune e cu greu afectată de o gamă de influențe care subminează de obicei comportamentul autonom cum ar fi eșecul repetat, monotonia, presiunea performanței (Kuhl și Beckmann, 1994)⁶². În

⁵⁶ S.L. Koole, *Volitional Shielding of The Self: Effects of Action Orientation and External Demands on Implicit Self-evaluation*, „Social Cognition”, 2004, 22, p. 100–125.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

schimb, aceleași condiții conduc la o deteriorare a performanței la indivizii orientați spre stare, la care apar ruminări incontroabile, afecte negative perseverente (Kuhl și Beckmann, 1994)⁶³. Orientarea către acțiune este în concepția autorului citat un construct global, independent de context. În plus, cercetările amintite de el indică faptul că efectele orientării către acțiune nu sunt datorate auto-eficacității sau expectanțelor de control, motivației de realizare, extraversiunii, stimei de sine și strategiilor de control al emoțiilor și apar dincolo de efectele dimensiunilor de personalitate „Big Five”. Concluzia sa e că efectele orientării spre acțiune par a fi atribuibile în mod unic proceselor voliționale. Beckmann (1997)⁶⁴ demonstrează că individul orientat spre acțiune e mai puțin înclinat spre conformism decât cel orientat spre stare, mai ales în circumstanțe stresante. Kuhl și Kazen (1994)⁶⁵ au arătat că indivizii orientați spre stare au tendința să perceapă în mod greșit că activitățile cu care au fost însărcinați sunt alese de ei, o tendință care conform acestor autori ar indica o funcționare autonomă deficitară, iar Baumann și Kuhl (2003)⁶⁶ arată că această tendință e amplificată de efectele negative. Tendința de auto-atribuire greșită nu a apărut însă la cei orientați spre acțiune.

Încercând să explice rezultatele obținute, Koole (2004)⁶⁷ face apel la rezultatele unor cercetări recente care au stabilit că mare parte din activitatea de auto-evaluare apare inconștient, la nivele implicite (Devos și Banaji, 2003)⁶⁸, având un rol important în auto-reglare. Conform părerii sale, auto-evaluarea implicită direcționează acțiunea chiar și când resursele atenționale sunt consumate de scopurile curente și, prin urmare, oferă o cale mai eficientă de auto-reglare decât cea reflectivă, explicită. O astfel de auto-evaluare poate conduce în urma activărilor implicite la o evaluare a sinelui ca slab și dependent sau ca puternic și independent în condițiile în care apar solicitări externe. Conform ipotezei sale, impactul cerințelor externe asupra auto-evaluărilor implicite ar fi moderate de tipul de orientare spre acțiune sau spre stare.

În ceea ce privește răspunsul la solicitările externe el consideră că e importantă și o altă distincție care se referă la două tipuri diferite de orientare către acțiune identificate de Kuhl (1994)⁶⁹: orientare spre amenințare (sau asociată eșecului) care mobilizează resursele de coping la apariția afectului negativ și orientarea spre solicitare (sau asociată deciziei), care mobilizează resursele de coping la frustrarea afectului pozitiv. Rezultatele cercetărilor au arătat că o vizualizare amenințătoare a activat evaluările implicite ale sinelui ca slab și

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ *Ibidem.*

dependent la persoanele orientate spre stare, dar nu și la cele orientate spre acțiune. Ca un efect mai puțin pregnant față de cazul anterior, vizualizarea amenințătoare a redus și evaluarea implicită a sinelui ca puternic și independent în cazul persoanelor cu orientarea spre stare, efect care nu a apărut în cazul persoanelor cu orientarea spre acțiune. Aceste rezultate l-au condus pe Kooze (2004)⁷⁰ la concluzia că persoanele orientate spre acțiune par a se apăra mai bine în fața influențelor care pot submina autonomia. În schimb, atunci când vizualizările nu au avut un caracter amenințător, în condiții de relaxare, persoanele cu orientare spre stare au avut evaluări implicite ale sinelui ca puternic și independent la fel de mult ca și cei cu orientare spre acțiune, existând tendința chiar de a-i depăși (Kuhl și Beckmann, 1994)⁷¹. În situațiile în care participanții au fost confrunțați cu o răsplată în funcție de performanța lor în sarcină, rezultatele cercetărilor citate de Kooze (2004)⁷² au arătat că doar participanții orientați spre acțiune au răspuns printr-o activare mai pregnantă a evaluărilor implicite ale sinelui ca puternic și independent. La confruntarea cu răsplata contingentă față de performanță nu s-au obținut efecte asupra evaluărilor implicite ale sinelui ca slab și dependent pentru nici unul din cele două grupe de participanți. În schimb, atunci când răsplata prezentată nu a fost contingentă față de performanță a apărut, de data aceasta, un efect de facilitare a auto-evaluărilor implicite ale sinelui ca puternic și independent doar în cazul persoanelor cu orientare spre stare.

Concluzia trasă de Kooze (2004)⁷³ în urma acestor rezultate a fost că apărarea volițională contribuie la funcționarea autonomiei doar atunci când autonomia persoanei este pusă în pericol. În sprijinul tezei că această apărare volițională e valabilă doar pentru funcționarea autonomă vin datele care indică faptul că ea nu a apărut atunci când era amenințată evaluarea sinelui relativă la competență sau relațiile interpersonale. În plus, la vizualizarea unei persoane amenințătoare persoanele orientate spre acțiune de tipul celei asociate amenințării au avut o tendință mai pronunțată față de restul participanților de a se apăra, neformând asociații implicite dintre sine și pierderea autonomiei. În schimb, la confruntarea cu o răsplată contingentă performanței, persoanele cu orientare spre acțiune de tipul celei asociate solicitării cu care au fost confruntate au avut o tendință mai pronunțată față de restul participanților de a forma asociații implicite între sine și afectul pozitiv legat de autonomie. Aceste rezultate l-au determinat pe Kuhl (2000)⁷⁴ să conchidă că există două forme de apărare volițională, independente funcțional, care corespund celor două tipuri de orientare spre acțiune. Ca o dovadă că apărarea volițională nu se realizează prin intermediul unor intenții conștiente sunt datele care indică faptul că efectul apărării voliționale nu a fost

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² *Ibidem.*

⁷³ *Ibidem.*

⁷⁴ *Ibidem.*

prezis de deprinderile de reglare conștientă a stărilor afective (Gros și John, 2002)⁷⁵. Pe baza rezultatelor prezentate mai sus Koole (2004)⁷⁶ trage următoarele concluzii generale. În primul rând, efectele subminatoare ale solicitărilor externe pot să apară mai ales la persoanele cu orientare spre stare pentru că acestea sunt incapabile să se apere în fața influențelor externe. În schimb, în cazul persoanelor cu orientare spre acțiune solicitările externe duc la o exprimare mai accentuată a comportamentului autonom. În al doilea rând, se poate spune că pentru a menține autonomia, condițiile care sunt cerute depind de resursele de coping ale individului. Cât timp individul are resurse suficiente de coping (fiind o persoană orientată spre acțiune) el poate transforma solicitările externe în provocări și astfel contribuie pozitiv la funcționarea autonomă. Când individul nu are resurse suficiente de coping (fiind o persoană orientată spre stare) cerințele externe pot fi dăunătoare funcționării autonome. În schimb, în absența solicitărilor externe, cele două categorii de persoane pot funcționa cel puțin la fel de autonom. Diferența critică dintre cele două categorii pe care o evidențiază Koole este aceea a unei reglări interne sau externe a funcționării autonome. Persoanele cu orientare spre acțiune ar avea tendința de a regla intern sinele autonom, sinele având autonomie maximă atunci când solicitările externe sunt crescute. Persoanele cu orientare spre stare ar avea tendința de a regla extern sinele autonom, astfel încât în circumstanțe ostile, accesul către reprezentarea unui sine autonom este blocat, dar în circumstanțe favorabile acest acces se deblochează. Mai mult, datele indică și o tendință ca în condiții de relaxare, persoanele cu orientare spre stare, comparativ cu cele orientate spre acțiune, să poată să beneficieze mai mult de sprijinul oferit din exterior pentru activarea unei asociații implicite între sine și autonomie. Am realizat o prezentare relativ extinsă a studiului lui Koole (2004)⁷⁷ pentru că acesta acoperă mai mulți factori din cei menționați în schema din Figura 1 și mai ales prezintă date în sprijinul interacțiunilor dintre ei, oferind o imagine mai în detaliu a unor posibile mecanisme ale comportamentului autonom în diverse contexte. În primul rând, se poate observa o suprapunere parțială între conceptul de autonomie ca trăsătură de personalitate și constructul de persoană orientată spre acțiune. În cadrul factorului etichetat „nivelul de structurare a psihicului” am prevăzut și structurarea unor trăsături de personalitate în cadrul acestuia. Printre acestea, autonomia ca trăsătură de personalitate și orientarea spre acțiune pot fi considerate printre cele mai importante. De asemenea, emergența unor astfel de trăsături pare fi asociată unor tipuri de structurare a sinelui care permit sau nu o funcționare autonomă în condiții de solicitări externe crescute sau în condiții de relaxare. De asemenea, cele două tipuri de structurare a psihicului pot fi asociate cu factorul resurse prin aceea că ele sunt legate de resursele de coping disponibile unei persoane la confruntarea cu solicitările externe. Ele sunt legate și de modul de percepție asupra propriilor

⁷⁵ *Ibidem.*

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ *Ibidem.*

resurse prin tipul de evaluări implicite ale sinelui pe care le facilitează în condiții specifice. Pe de altă parte, așa cum s-a văzut mai sus, tipul de orientare influențează și percepția constrângerilor de ordin extern, persoanele cu orientare externă tinzând să atribuie în mod fals realizarea unei cerințe externe ca fiind consecința unei inițiative personale. Apărarea volițională și evaluările implicite ale sinelui au consecințe și la nivelul factorului care se referă la reacțiile cognitive și afective ale persoanei la percepția propriului comportament.

- Aceeași problematică ca cea prezentată mai sus, aceea a factorilor implicați în depășirea obstacolelor în realizarea unei acțiuni pentru a păstra caracterul său autonom, apare și într-un studiu realizat de Oettingen, Hönig și Gollwitzer⁷⁸. Autorii citați au plecat de la ceea ce numesc ei teorii moderne ale scopurilor care includ afirmația că variabilele motivaționale ale fezabilității și dezirabilității nu sunt singurele care determină un comportament. Alături de ele ar contribui și modul în care o persoană încadrează scopurile și modul în care e auto-reglată urmărirea scopurilor. Se poate deduce că afirmațiile de mai sus se pot aplica și cazului particular al comportamentului autonom. Oettingen et al.⁷⁹ disting mai multe căi de fixare a scopurilor. Prima ar fi aceea în care fixarea scopului se bazează pe expectanță, pe contrastul dintre viitorul dorit și realitatea prezentă. A doua cale de fixare se concentrează doar pe viitorul dorit (de cele mai multe ori unul fantezist) și este independentă de expectanțe. A treia cale de fixare se concentrează exclusiv pe realitatea negativă, prezentă, și este și ea independentă de expectanțe. În primul caz, accesibilitatea simultană a cognițiilor asociate viitorului dorit și realității prezente permite activarea constructului relațional că realitatea e un „obstacol” în îndeplinirea viitorului și, prin urmare, apare trăirea necesității schimbării realității. În al doilea caz, Oettingen et al.⁸⁰ consideră că individul nu reușește să recunoască faptul că realitatea e un obstacol pentru viitor și, prin urmare, nu simte necesitatea de a acționa și expectanțele privind reușita nu sunt nici activate, nici folosite. Angajamentul în realizarea fanteziei reflectă, după autorii citați, doar o motivare implicită, declanșată de reprezentarea viitorului dorit, aflându-se la un nivel moderat care e independent de șansele de succes percepute. Ca urmare, indivizii se vor strădui prea mult când șansele de reușită sunt reduse și nu vor încerca suficient când șansele de reușită sunt mari. În al treilea caz, arată Oettingen et al.⁸¹, se ajunge doar la ruminatii continue pentru că nu există un viitor pozitiv care să direcționeze acțiunea și, prin urmare, nu va exista nevoia de acțiune și nici nu vor fi activate sau folosite expectanțele privind reușita. În consecință, angajamentul va fi moderat și va fi independent de șansele de reușită, ducând fie la

⁷⁸ G. Oettingen, G. Hönig, P.M. Gollwitzer, *Effective Self-Regulation of Goal Attainment*, „International Journal of Educational Research”, 2000, 33, p. 705–732.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

eforturi prea mari, fie prea mici față de șansele de reușită. Oettingen et al.⁸² prezintă date care susțin cele menționate mai sus. Ei consideră contrastul mintal ca o procedură auto-reglatorie esențială, care asigură un angajament în sarcină adecvat contextului. Consider că cele trei căi de fixare a scopurilor ar putea fi puse în legătură cu nivele diferite de structurare a psihicului, primul tip de cale putând fi asociat mai degrabă cu niveluri ridicate de structurare și maturizare psihică, iar al doilea fiind mai degrabă o cale imatură, caracteristică unui psihic mai puțin structurat. O altă concluzie care s-ar putea trage este și că percepția propriilor competențe ar avea relevanță doar în situația în care scopul se fixează prin contrast mintal. Studiul lui Oettingen et al.⁸³ evidențiază, de asemenea, și rolul pe care modul de percepție a mediului și a caracteristicilor sale îl are în auto-reglarea acțiunii și, implicit, pe care l-ar putea avea pentru comportamentul autonom, dat fiind că ignorarea realității prezente poate duce la un deficit în auto-reglare și, prin urmare, și la un comportament autonom mai puțin stabil. În plus, când în desfășurarea unei acțiuni, autonomia în desfășurarea sa devine un scop în sine, s-ar putea presupune că vor reuși să aibă un comportament autonom stabil acele persoane care reușesc să combine situația prezentă privitoare la propria autonomie (reacționând la percepția propriului comportament) cu dorința relativ la dobândirea ei.

– Mediul extern și percepția acestuia se referă și la ceea ce Ajzen și Fishbein⁸⁴ numesc convingeri normative, care exprimă presiunea socială de a executa sau nu un comportament. Acest element, conform autorilor citați, influențează percepția raportului cost-beneficii privitoare la executarea comportamentului.

– Atitudinile nu vor influența desfășurarea autonomă a unei acțiuni numai în mod direct, ci și indirect, prin influențarea modului de percepție (Fazio, 1990)⁸⁵ a propriilor resurse, a cerințelor și oportunităților mediului și a importanței autonomiei.

– Între mediul social al unui individ, mai precis între modul de percepție a acestuia, și nivelul de dezvoltare a sinelui se poate stabili fie o relație sinergică, în care există un sprijin reciproc, fie o relație de competiție, în care se subminează reciproc. Shahar, Henrich, Blatt, Ryan și Little⁸⁶ arată că dacă mediul social furnizează experiențe care cresc sentimentul de siguranță al unui copil, atunci acesta va fi capabil să exploreze mai liber mediul extern și intern și, în consecință, își va dezvolta un sentiment al sinelui mai complex, mai autonom, care în schimb va favoriza dezvoltarea unor deprinderi relaționale mai bune, răspunsul mediului

⁸² *Ibidem.*

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ I. Ajzen, M. Fishbein, *op. cit.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ G. Shahar, C.C. Henrich, S.J. Blatt, R. Ryan, T.D. Little, *Interpersonal Relatedness, Self-Definition, and Their Motivational Orientation During Adolescence: A Theoretical and Empirical Investigation*, „Developmental Psychology”, 2003, 39, p. 470–483.

social la astfel de deprinderi fiind astfel încât va întări pe mai departe sentimentul siguranței. Se poate deduce că atunci când mediul social nu oferă siguranță, dezvoltarea sinelui autonom va fi influențată negativ de acesta și, prin urmare, autonomia sinelui va tinde să se dezvolte în afara contextului social, prin evitarea relațiilor sociale. La fel, motivația autonomă a unei acțiuni va fi favorizată, întărită, de un mediu care promovează sentimentul de competență, de autonomie, pentru că relaționarea cu un astfel de mediu permite internalizarea valorilor. În schimb un mediu social care favorizează dependența și auto-criticismul va predispune individul la o motivație mai puțin autonomă. Doar competența în sine sau nevoia de competență nu asigură, după Ryan și Deci (2000)⁸⁷, auto-reglarea și un comportament autonom. Ceea ce contează e sentimentul competenței, percepția asupra acesteia, sentiment care poate fi favorizat de un mediu social adecvat. Bagtos și Leadbeater (1994)⁸⁸ consideră că premisele unor relații sociale maladaptative, care împiedică desfășurarea autonomă a comportamentelor, sunt puse în primii ani de viață de tipul de atașament care se structurează atunci. Dependența în relațiile interpersonale ar fi promovată de un atașament nesigur anxios, iar auto-criticismul de atașamentul nesigur evitant.

Scopul lucrării de față a fost în principal acela de a aduce argumente de ordin teoretic și empiric în favoarea unui model al comportamentului automat pe care l-am conturat într-o lucrare anterioară⁸⁹. Nu s-a dorit însă a fi o prezentare exhaustivă a literaturii de specialitate legată de tematica abordată. Am considerat a fi mai utilă o concentrare a asupra acelor studii recente, cum sunt cele ale lui Koole (2004)⁹⁰ și Oettingen et al. (2003)⁹¹, care consideră că au reușit să depășească stadiul unei investigații globale a mecanismelor implicate în auto-determinarea acțiunii, ajungând la o abordare mai analitică, de investigare a factorilor implicați și a legăturilor dintre ei și, mai cu seamă, de a diferenția între efectele lor în funcție de caracteristicile mediului intern și extern. S-ar putea conchide că în această direcție ar trebui să se îndrepte cercetările preocupate de studiul comportamentelor autonome.

⁸⁷ *Ibidem.*

⁸⁸ *Ibidem.*

⁸⁹ L. Faiciuc, *op. cit.*

⁹⁰ S.L. Koole, *op. cit.*

⁹¹ G. Oettingen, G. Hönig, P.M. Gollwitzer, *op. cit.*